

УДК 726.5(477.82)“16/18”

Ю.М. Шеломанова-Булавка

ДЕРЕВ'ЯНІ ХРАМИ ВОЛИНИ XVII-XIX СТОЛІТЬ ТА АРХІТЕКТУРНО-МИСТЕЦЬКІ ЗАСОБИ ЇХ ВИРАЗНОСТІ

Дерев'яне храмове будівництво є прикладом розкриття неповторності української церкви. Дані твори архітектури являють органічну цілісність, яка, слугуючи релігійному призначенню, вилилися у досконалі форми, що, в свою чергу, є мистецькою спадщиною світового рівня. Волинські дерев'яні храми XVII-XIX століття розкривають одну із сторінок нашої культурної спадщини, цікаву поєднанням різних впливів, нашарувань архітектурних стилів.

Вивчення архітектури українських дерев'яних церков, її особливостей розвитку привертає увагу дослідників. Прикладом вище сказаного слугуватиме наступний перелік методів разом із прізвищами дослідників, що їх застосовували: метод механічного порівняння (Стржиговський), стилістичного аналізу (Залозецький), пропорціювання (В.Чепелик та О.Новицький), аналітичний (Таранушенко), систематики форм (М.Драган), графічно-аналітичний метод (І.Могитич), а також геометричної абстракції (Р.Жук) та ін.

Прослідковуючи велику кількість різноманітних українських дерев'яних храмів, продиктовану регіональними відмінностями, спостерігаємо спільний характер, що розкривається в архітектурно-художніх прийомах: побудова плану, спосіб виконання зрубів, верхів, організація внутрішнього простору, композиція іконостасів та ін. Утворенню регіональних архітектурних шкіл слугувало трактування спільних українських принципів у кожній місцевості по-своєму, в залежності від історичних, етнографічних, природних особливостей.

Волинська архітектурна школа, що представляє однойменний тип церковного дерев'яного будівництва, не є винятком. Її характерна розробка різноманітних творів, неповторних за інженерно-конструктивними та архітектурно-мистецькими засобами. Серед схеми розташування основних архітектурних типів церковного дерев'яного будівництва, представленої у навчальному посібнику “Основи проектування українських церков” [3; 52], знаходимо приклади волинського типу (рис. 1).

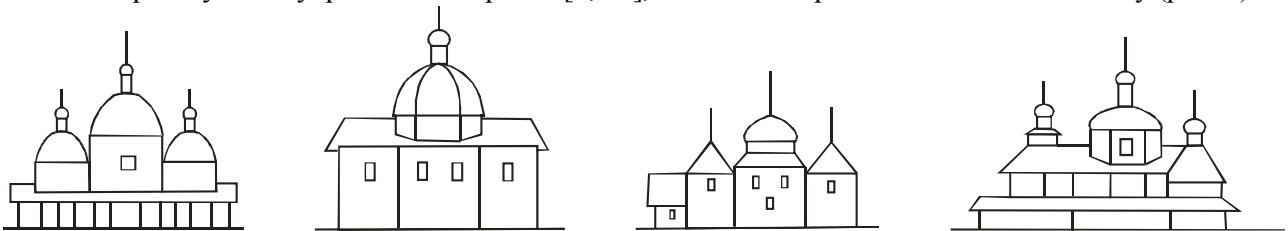

Рис. 1. Волинський тип церковного дерев'яного будівництва

Храм – культова споруда, призначена для богослужіння і виконання релігійних обрядів, що вміщує у себе ряд понять: християнський храм розкриває поняття протиставлення небесного та земного й може розглядатися як мікрокосмос, що уособлює людину, серцем якої виступає вітвар [7; 551]; дім Божий на землі; образ всесвіту – зменшена його модель. Український дерев'яний храм – одна з найхарактерніших й унікальних споруд, де поєднуються функціональна та архітектурна форми, що вражає узгодженістю та досконалістю частин. Недаремно дерево, як матеріал в іудейській традиції, виступає символом добра, життєдайною силою. А той факт, що воно піддається руйнівному впливу вогню та часу, наводить на думку порівняти піднесеність, величність, так необхідну для гармонійного життя, віру із храмом, а зневіру, недбале ставлення – з тим негативом, що досить легко руйнує нашу основу.

Приклади волинського дерев'яного будівництва досліджуваного періоду представлені наступними зразками християнського храму (рис. 2).

Церква, храм православного та греко-католицького культових обрядів, завершується куполом. Останній, в свою чергу, зображує небо і символізує невидимий зв'язок вірних, які моляться, з небом, космосом, Творцем всесвіту. Традиційно церква завершується на непарну

кількість куполів, зміст яких розкриває наступна символіка: одна баня – це єдність Бога; дві – подвійна природа Ісуса Христа; три – Свята Трійця; п'ять – Ісус Христос і чотири Евангедіста; сім – сім церковних таїнств або сім Вселенських соборів; дев'ять – дев'ять ангельських чинів; тринадцять – Ісус Христос і дванадцять апостоів; двадцять п'ять – апокаліптичний образ Престолу Святої Трійці в оточенні двадцяти чотирьох старців; тридцять три – земний вік Ісуса Христа [1; 87]. Однією з українських традиційних відмінностей з ряду форм є збіг лінії купола з лінією барабана поряд із центричним розміщенням. Для досліджувального регіону характерні одно-, дво-, трикупольні храми. Приклад таких храмів представлені на (рис. 3).

Православний	Католицький
	
С. Борочиче, Горохівський р-н, Волинська обл. Миколаївська церква, 1757 р.	м. Ковель, Волинська обл. Костел XVII ст., перенесений з с. Вишеньки і відреставрований у 1993-1996

Рис. 2. Волинський дерев'яний храм

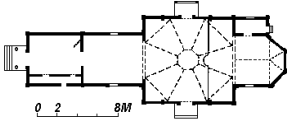

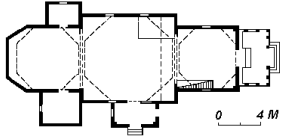
однокупольний			Преображення Господнього XVII, 1695 Нуйно Камінь- Каширського району
двокупольний			Різдва Пресвятої Богородиці 1723, м. Камінь- Каширський
трикупольний			Михайлівська церква, 1770, Липне Ківерцівського р-ну

Рис. 3. Приклади волинського дерев'яного храму з характерною кількістю глав у завершенні

Купол завершується маківкою, на якій встановлюється хрест на честь Глави Церкви – Ісуса Христа. Православний хрест має кілька основних форм. Чотирираменний рівносторонній хрест –

це знамення господнього Хреста, до якого звернуті всі сторони всесвіту; чотирираменний хрест із подовженим нижнім раменом символізує любов Всевишнього, який віддав Сина на жертву за людські гріхи. Подібна форма часто буває доповнена півмісяцем унизу, який, у поєднанні з образом храму-корабля, символізує якір спасіння і упокоєння у Царстві Небесному. Восьмираменний хрест своєю формою відображає той хрест, на якому зазнав мук і страждань Ісус Христос. До чотирираменного хреста над горизонтальною перекладиною додається ще одна, менша за розмірами, яка знаменує табличку з написом „Ісус Назорей Цар Іудейський”, прибиту над головою Спасителя. Похила перекладина, розташована внизу, в давнину слугувала опорою для ніг розп'ятого. Її північний край піднятий угору, а південний нахилений вниз. Вісім рамен хреста символізують вісім періодів в історії людства. Підняте вгору рамено, вказує на небо і втілює останній, восьмий період буття – Царство Небесне або життя будучого віку [1; 87].

Одним із основних архітектурно-мистецьких засобів виразності є форма плану (рис. 5). Якщо ж остання являє видовжений із заходу на схід прямокутник, її трактують, як „корабель”. Така форма плану означає, – хто у церкві, той врятується, як на Ноевому ковчезі, а форма хреста, – що Ісус приніс себе в жертву на хресті і церква заснована на хресті. Восьмикутна і восьмистороння форма церкви – це зірка на шляху для заблудлих, кругла символізує вічне існування церкви [3; 80].

Поряд із конструктивним навантаженням стіни храму ототожнюються із захисними мурами православної віри, Законом Божим, заступництвом Небесної церкви за Церкву земну. В свою чергу, образ захисту та підтримки порівнюється з тулубом людини, що підтримує голову – осередок розуму. При дослідженні об'ємно-просторового вирішення образу церкви не можливо залишити поза увагою вигляд стіни, що підкреслений ошалюванням. Для волинських дерев'яних храмів характерне ошалювання двох видів: горизонтальне та вертикальне. Останнє, в свою чергу, поєднується з додатковим елементом – дошкою, як правило, вузькою – для закриття щілин між сусідніми дошками. У любомльському районі Волинської області це явище має назву – вітрової дошки; (у книзі „Памятники градостроительства и архитектуры УССР”. – К.: Будівельник, 1985) також використовується назва – нащільники. Ярослав Тарас пояснює кожухування або шалювання, як захист стін від впливу атмосфери [4]. Два варіанти вигляду стін, що відповідають різновидам ошалювання волинських храмів, представлені на рис. 4.

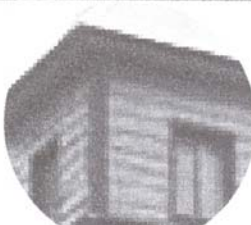

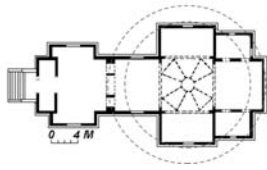

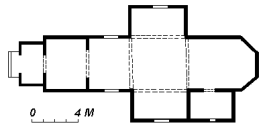

Вертикальне ошалювання	Горизонтальне ошалювання
 	
<p>с. Борочиче, Горохівський р-н, Волинська обл. Миколаївська церква, 1757 р.</p>	<p>с. Запруддя Камінь-Каширський р-н, Волинська обл. Церква Успіння Пречистої Богородиці, 1795 р.</p>

Рис. 4. Варіанти ошалювання волинських дерев'яних храмів

Невід'ємними архітектурними елементами будівлі є вікна та двері. Останні, в свою чергу, наділені символікою, у тому числі й християнською. Вікно втілює можливість проникнення, воно

знаходиться на межі зовнішнього та внутрішнього, видимого та невидимого. Культові будівлі тривалий час споруджувалися без вікон, оскільки вважалося, що через них туди можуть проникнути шкідливі сили. Вікно можна розглядати як око будівлі, що дає можливість завчасно дізнатися про небезпеку; зв'язок зі світом, світлом, сонцем (що, в свою чергу, може сприйматися як небесне вікно). Це – Ангельські Сили, які несуть Боже світло у храм і захищають від духів темряви [7; 339-340; 1; 87].

Символіка дверей також пов'язується з образами межі та переходу. В Євангелії Христос визначається як „двері у Царство Боже” [7; 98-99]. Троє дверей, що ведуть до храму, знаменують Святу Трійцю. Західні двері – головний вхід у Дім Божий, тому вони багато оздоблені і називаються красними або царськими чи церковними. І якщо ззовні вони прикрашені перспективним ступінчастим порталом, то це на знак поступового очищення людської душі на дорозі до Церкви і віри, а також вхід до Царства Небесного.

Об'єкт об'ємно-планувального вирішень	Варіанти вирішень	Приклади храмів			
		Різновиди	план	фото	Інформація про церкву
План (його форма)	У вигляді хреста	хрестоподібний			Преображенська, 1869 Стара Виживка Старовижівський район
					Михайлівська, 1710 с. Дроздні Ковельський р-н
					Св. Йосифа, 1769 с. Бірки Любешівський р-н

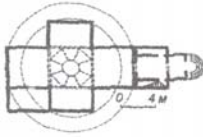

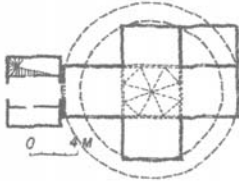

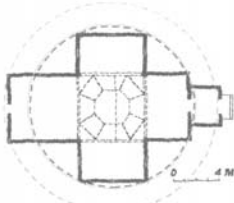

Близькі до рівнораменних			Михайлівська, 1772 с. Оса Турійський р-н
			Хрестовоздвиженська, 1777 с. Туропин Турійський р-н
			Св. Арх. Михайла, 1771 с. Несвіч Луцький р-н

Рис. 5. Приклади волинських дерев'яних храмів із характерними формами планів

Бічні входи із півночі і півдня вказують на подвійну сутність господа Ісуса Христа, завдяки якій віруючі можуть спілкуватися з Богом [1]. Ширина та висота дверей головного входу до храму повинні дорівнювати 3 м., щоб пройшла процесія з хоругвами. Двері головного входу до храму відкриваються всередину, це означає, що церква завжди запрошує, вона відкрита для всіх [3].

Засобами світла у поєднанні з кольором розв'язуються тектонічні завдання, виявляється форма, розкривається суть конструкції, її статистична робота та матеріал. Одне з найвідповідальніших завдань архітектора, що впливає на розкриття творчого задуму – використання світла, як компонента архітектурної виразності інтер'єру храму, а також розподіл яскравості та світлових контрастів. Сприйняття екстер'єру та інтер'єру храму через зір людини з раціональним поєднанням світла та кольору, зумовлює емоційне піднесення, велику духовну та естетичну насолоду. Світло символізує світ правди, світ Христа [3; 103].

Отже, дослідження волинських дерев'яних храмів потребує більш детального опрацювання, що, в свою чергу, необхідне для збереження та відродження національної дерев'яної архітектури з її унікальними принципами. Саме це і повинно стати завданням сучасника. Відродження безцінних творів культури можливе шляхом перенесення характерних регіональних рис на храми, що будуються сьогодні та й ті, що з'являться у майбутньому.

Джерельні приписи

1. Водотика О.Ю. Архітектура православних храмів України: історія та сучасність. Монографія / О.Ю. Водотика. – К.: СПД Коляда О.П., 2006. – 160 с.

2. Культурні будинки та споруди різних конфесій (посібник з проектування) / В.В. Куцевич. – 2-ге видання, перероблене і доповнене. – К.: ЗНДІЕП, 2009. – 122 с.
3. Лоїк Г.К. Основи проектування українських церков: Навч. посібник / Г.К. Лоїк, А.В. Степанюк. – Київ; Ірпінь: ВТФ „Перун”, 2000. – 136 с.
4. Тарас Я. Українське сакральне дерев’яне будівництво / Я.Тарас // Народознавчі зошити (ілюстрований словник-довідник). – 1998. – № 5. – С. 548-552; 1999. – № 6. – С. 930-947; 2000. – № 4. – С. 730-746; № 6. – С. 1152-1168.
5. Памятники градостроительства и архитектуры УССР. Т. 2. – К.: Будівельник, 1985. – С. 42-113.
6. Пасічний А.М. Образотворче мистецтво. Словник-довідник / А.М. Пасічний. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2003. – 216 с.
7. Полная энциклопедия символов и знаков / Авт.-сост. В.В. Адамчик. – Минск: Харвест, 2008. – 607 [1] с.: ил.
8. Сліпушко О.М. Тлумачний словник чужомовних слів в українській мові. Правопис. Граматика / О.М. Сліпушко. – К.: Криниця, 1999. – 507 с.
9. www.derev.org.ua/volyn/kovel

Резюме

Питання історико-культурного і мистецького осмислення розвитку храмового будівництва на наших землях потребує дедалі більшої уваги. Збережені храмові споруди України слід доглядати й охороняти. Вони повинні стати стимулами сучасної архітектурної творчості.

Ключові слова: храмове будівництво, архітектурна творчість, Волинь.

Summary

The historico-cultural and artistic comprehension of ecclesiastical architecture in our lands should be given special consideration. The churches of Ukraine that have survived should be taken care of and protected. They should stimulate contemporary architectural activities.

Key words: temple building, architectural creation, Volyn.

УДК 792(477), „1920”

Л.Л. Процик

ТЕАТРАЛЬНЕ ЖИТТЯ УКРАЇНИ 20-х РОКІВ ХХ СТОЛІТТЯ: КУЛЬТУРНО-МИСТЕЦЬКИЙ ПОШУК

Розбудова незалежної української держави, процес національного відродження актуалізував і питання історії, зокрема історії вітчизняної культури та мистецтва. Серед останніх чи не найважливіше місце, з точки зору внеску у формування національної свідомості, утвердження демократичних ідеалів посідає сценічне мистецтво, представлене десятками ушлявлених колективів, – оперних, балетних, драматичних та музично-драматичних театрів.

Про художні здобутки театральних митців України написано чимало книг, статей, спогадів (Ю.Бобошко, О.Захаржевська, О.Красильнікова, І.Мар’яненко, Ю.Станішевський та ін.), автори яких розглядають переважно мистецькі особливості творчості театрів, аналізують їх драматургічні, режисерські й виконавські традиції та новації.

Вагомим внеском доживотневого театрознавства у справу теоретичного збагачення вітчизняного мистецтва стала наукова розвідка українського театрознавця М.Вороного. Його праці „Театр і драма” та „Театральне мистецтво і український театр” присвячені проблемам теорії і практики вітчизняного й зарубіжного театру. Залишаючись збагаченими власним мистецьким досвідом, вони кликали рідний театр до світових вершин, служіння народові найдовершенішими виставами, що надає їм актуальності і наукової цінності.